

«Tajikistan State University of Commerce»

Course name: National economy

Week:5. Indicators for assessing the performance of the national economy and their description.

Khojazoda DiloVar Khairuddin

«Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон»

Номи фан: Иқтисоди миллӣ

**Мавзӯи: 5. Нишондиҳандаҳои
арзёбии фаъолияти иқтисоди
миллӣ ва тавсифи онҳо.**

Хочазода Диловар Хайруддин

Саволҳои лексия:

1. Маҷмӯи маҳсулоти миллӣ ва усулҳои ҳисобкунии он.
2. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва дигар нишондиҳандаҳои тараққиёти иқтисоди миллӣ.
3. Таъсири нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисоди миллӣ.

1. Маҷмӯи маҳсулоти миллӣ ва усулҳои ҳисобкунии он:

Натиҷаи фаъолияти иқтисоди миллиро мол ва хизматҳои ташкил медиҳанд, ки дар муҳлати муайяни вақт истеҳсол шудаанд ва онҳоро маҳсулоти миллӣ меноманд. Нишондиҳандаҳои, ки ҳаҷми маҳсулоти миллӣ ва умуман натиҷаи фаъолияти иқтисоди миллиро нишон медиҳанд, истифода карда мешаванд ва онҳоро нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ низ меноманд, ки яке аз ҳамина гуна нишондиҳанда Маҷмӯи Маҳсулоти Миллӣ (МММ) мебошад¹.

1. Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ – Душанбе: Амри илм, 2001. -18с.

Маҷмӯи маҳсулоти милли:

МММ – ин арзиши
бозории мол ва
хизматҳое мебошанд, ки
шаҳрвандони кишвар дар
дохил ва берун аз кишвар
дар муддати як сол
истеҳсол намудаанд¹.

1.Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ –Душанбе: Амри илм, 2001. -20с.

Дар адабиётҳои иқтисодӣ вобаста ба нарх, ки омили асосии афзоишдаи МММ ба ҳисоб мераванд, МММ-ро ба номиналӣ ва ҳақиқӣ ҷудо менамоянд.

МММ номиналӣ – ин арзиши бозории молу хизматҳо бо нархҳои соли базавӣ (соли гузатша) мебошад.

МММ ҳақиқӣ – ин арзиши бозории молу хизматҳо бо нархҳои соли ҷорӣ мебошад.

Ҳамин тавр, муносибати байни МММ номиналӣ ва МММ ҳақиқӣ зиёдшавии МММ-ро аз ҳисоби нарх нишон дода –дефлятори МММ номида мешавад:

МММ-и номиналӣ

$$ДМММ = \frac{\text{-----}}{\text{МММ-и ҳақиқӣ}} \times 100 \%;$$

МММ-и ҳақиқӣ¹

1.Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ –Душанбе: Амри илм, 2001. -26с.

Вобаста ба шуғл МММ-и имконпазир ва воқеиро аз хамдигар фарқ мекунанд.

МММ-и имконпазир гуфта – ин ҳаҷми истеҳсоли молу хизматҳоро ҳангоми ҷой доштани бекории даврӣ меноманд.

МММ-и воқеӣ – ин ҳаҷми истеҳсоли молу хизматҳоро ҳангоми ҷой надоштани бекор ва бо вақти зиёд меноманд¹.

1.Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ –Душанбе: Амри илм, 2001. -26с.

МММ бо ду усул ҳисоб карда мешавад:

аз $r_{\bar{u}}$
хароҷотҳо.

аз $r_{\bar{u}}$
даромадҳо₁.

Мувофиқи усули якум МММ бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$МММ=C+Jg+G+Nx$$

Дар ин ҷо С-хароҷотҳои истеъмолии шахсӣ (оид ба харидани маҳсулоти ниёзи аввала, хӯрокаи, пӯшокаи ва молҳои истифодашон дурудароз), Jg –маблағгузориҳои умумӣ (барои сохтмон, харидани таҷҳизот, коҳазҳои қиматнок ва ғайраҳо.), G –Хароҷотҳои давлатӣ (барои мудофия, маориф, тандурустӣ, ҳифзи ҳуқуқ) ва Nx – содироти соф¹.

1.Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ –Душанбе: Амри илм, 2001. -28с.

Мувофиқи усули даромадҳо ҳисоби МММ аз руи формулаи зерин сурат мегирад:

МММ=даромад аз меҳнат (музди кор) +даромад аз моликият +фоидаи тақсимнашудаи ширкатҳо +рента +фоизи қарз +андозҳои ғайримустақим +истехлок (амортизатсия) +дивидент¹.

1.Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ –Душанбе: Амри илм, 2001. -28с.

2. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва дигар нишондиҳандаҳои тараққиёти иқтисоди миллӣ:

Дар иқтисодиёт дар баробари маҷмӯи маҳсулоти миллӣ (МММ) нишондиҳандаҳои маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ва даромади миллиро (ДМ) низ ба сифати нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ истифода мебаранд¹.

1. Ҳақимов Ҳ. А. Ташкили идораи иқтисоди миллӣ. Василай таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2005. - 217с.

Маӯҷмӯи маҳсулоти дохилӣ:

- ин арзиши тамоми молу хизматҳое мебошад, ки танҳо дар дохили кишвар истеҳсол карда шудаанд¹.

1.Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ – Душанбе: Амри илм, 2001. -30с.

Фарқиати асосии нишондиҳандаҳои МММ ва ММД инҳо мебошанд:

- ❖ **МММ** натиҷаи фаъолияти иқтисодии сармояи миллиро, ки дар беруни кишвар вучуд дорад инъикос мекунад, аммо натиҷаи фаъолияти сармояи хориҷии дар дохили кишвар амалкунанда ба МММ дохил намешавад.
- ❖ **ММД** натиҷаи фаъолияти иқтисодии сармояи миллиро, ки дар беруни кишвар амал мекунад, инъикос накарда, баръакси МММ, натиҷаи фаъолияти сармояи беруниро дар дохили кишвар, дар ҳудуд инъикос мекунад¹.

1. Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ – Душанбе: Амри илм, 2001. -30с.

Зиёдшавии МММ ва ММД:

Аз ин ҷо бармеояд, ки як қисми МММ-ро маҳсулоте ташкил мекунад, ки сармояи милли дар хориҷа ба вучуд овардааст ва як қисми ММД-ро маҳсулоте ташкил мекунад, ки сармояи хориҷӣ дар кишвар ба вучуд овардааст. Бинобар ҳамин агар МММ ва ММД зиёд шавад, пас ин маънои онро дорад, ки соҳибкорони дохилӣ дар беруни кишвар нисбат ба соҳибкорони хориҷии дар дохили кишвар амалкунанда, бештар молу хизматҳо истеҳсол намудаанд¹.

1. Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди милли ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ – Душанбе: Амри илм, 2001. -30с.

Даромади миллӣ (ДМ):

- Ин маҷмӯи даромадҳои ҳамаи соҳибони омилҳои истеҳсолотро меноманд.
- Бояд қайд намуд, ки дар адабиётҳо барои муайян намудани ДМ аз консепсияи марксистӣ ва неоклассикӣ истифода мекунанд. Мувофиқи консепсияи марксистӣ даромади миллӣ ин арзиши нав ба вучудовардашударо меноманд¹.

1. Национальная экономика: Учебник /Под. ред. Общ. ред. Р.М. Нуреева. –М.: ИНФРА-М, 2009.

**Аз ҳамин ҷиҳат К. Маркс барои ҳисоб намудани
даромади миллӣ формулаи зеринро истифода
кардааст:**

$DM = V + m$, яъне сармояи гардон (музди кори коргарон) + арзиши илова.

Мувофиқи консепсияи неоклассикӣ даромади миллӣ ин арзиши бозории мол ва хизматҳое мебошад, ки баъд аз хориҷ намудани маблағи истеҳлок ва андозҳои ғайримустақим боқӣ мондааст¹.

1. Ҳақимов Ҳ. А. Ташкили идораи иқтисоди миллӣ. Василай таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2005. - 312с.

Нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон:

Яке аз нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ – ин маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) мебошад, ки маҳз аз рӯи ин нишондиҳанда дараҷаи таъмини мувозинати иқтисодии кишвар ва соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиётро арзёбӣ менамоянд. Ба ақидаи Роҳбари Олии давлат дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа пешравиҳои назаррас ба даст омада, ММД-и кишвар нисбат ба соли гузашта 8,3 Ҷоиз зиёд гардид ва он ба зиёда аз 130 миллиард сомонӣ расонида шуд. Барои муқоиса қайд менамоем, ки дар ҳафт соли охир (ба ғайр аз солҳои 2020 ва 2021 бо сабаби таъсири ногувори Пандемия (COVID-19) суръати рушди иқтисоди миллӣ ба ҳисоби миёна 7,5 Ҷоизро ташкил дода, ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ 1,5 баробар зиёд гардид¹.

*1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам
Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати
дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурий». 28.12.2023 ш. Душанбе.*

Як нуқтаро, ки албатта тамоюли мусбӣ доранд низ қайд кардан бомаврид аст – ин ҳам бошад баланд гардидани нархи молҳои асосии содиротӣ (алюминий ва нахи пахта)-и ҷумҳурии мо дар бозори ҷаҳонӣ мебошад, ки ба баланд гардидани нишондиҳандаи макроиктисодӣ тақони ҷиддӣ бахшида истодааст. Барои муқоиса қайд менамоем, ки айни ҳол дар бозори ҷаҳонӣ (“Биржаи Чикаго CME Group”) қимати як тонна нахи пахта 2260 доллари амрикоӣ ва як тонна алюминии аввалия 2239 доллари амрикоӣ арзёбӣ мегардад¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2023 ш. Душанбе.

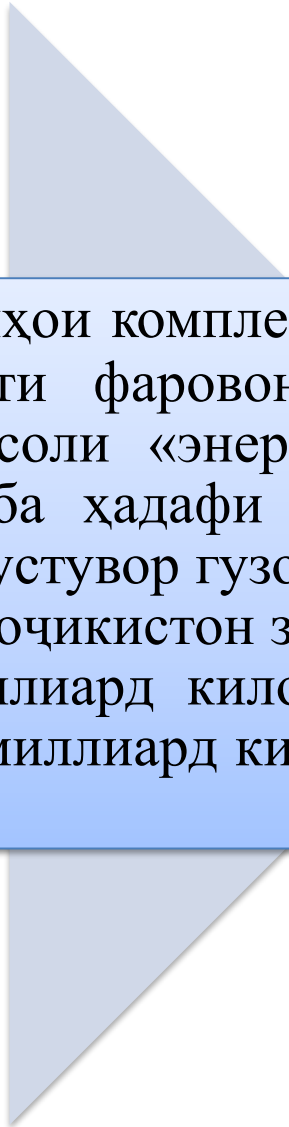
ММД-и Ҷумҳурии Тоҷикистонда дар сатҳи кишварҳои ИДМ:

Дар маҷмуъ, новобаста аз ҳамаи муаммоҳои ҷойдошта, ММД-и ҷумҳурии мо дар солҳои охир рӯ ба афзоиш ниҳода, аз он ҷумла дар муқоиса нисбати баъзе кишварҳои ИДМ бо назардошти сабабҳои объективӣ ва таъсири омилҳои берунӣ рӯ ба афзоиш мебошад. Масалан, таҳлили нишондиҳандаҳои макроиктисодии қаблӣ, аз он ҷумла дар соли 2019 нишон дод, ки дар рӯйхати сегонаи пешвоҳо (“лидерҳо”) аз рӯи индекс (шоҳис)-и ММД-и кишварҳои ИДМ дар қатори Арманистон (7,6%) ва Туркманистон (6,3%), инчунин Тоҷикистон (7,5 %), низ шомил шудааст¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ».
28.12.2023 ш. Душанбе.

Пешвои миллат дар Паёми навбатӣ дар қатори дигар мушкилот ва дастовардҳои фаъолияти соҳаҳои иқтисоди миллӣ, ҳамзамон, қайд намуданд, ки ташаккули «иқтисоди сабз», суръат бахшидани раванди рақамикунонии иқтисодиёт, инкишофи неруи инсонӣ, баланд бардоштани рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ, тақвияти имкониятҳои содиротии мамлакат ва беҳтар гардонидани сифати хизматрасониҳои иҷтимоиро аз ҷумлаи масъалаҳои афзалиятнок эълон намудаем¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2023 ш. Душанбе.

Маҳз амалисозии тадбирҳо ва чорабиниҳои комплексӣ имкон дод, ки Ҳукумати мамлакат, бо дарназардошти фаровонии захираҳои гидроэнергетикӣ, иқтидори бузурги истеҳсоли «энергияи сабз» ва содироти он, дар самти ноил гардидан ба ҳадафи стратегии худ расидан ба истиқлоли энергетикӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст. Масалан, соли 2023 иқтидори энергетикӣ Тоҷикистон зиёда аз 6 ҳазор мегаватт ва истеҳсоли неруи барқ 22 миллиард киловатт – соатро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2017-ум 4,8 миллиард киловатт – соат ё ин ки 28 % зиёд мебошад¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2023 ш. Душанбе.

Таҳлил ва тамоюли нишондиҳандаҳои оморӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ аз 4,1 млрд сомони соли 2000 дар соли 2021 ба 30,8 млрд сомонӣ (яъне 7,5 баробар) афзудааст. Масалан, таҳлилҳои иқтисодӣ собит намуданд, ки танҳо дар ҳолати коркарди нахи пахта дар корхонаҳои саноатии ҷумҳурӣ то маҳсулоти тайёр (матоеъ ва либосворӣ), даромади соф аз ҳар як гектари пахта нисбат ба даромад аз фурӯши нахи пахта ҳамчун ашёи хом ба хориҷи кишвар қариб 10 маротиба афзун мегардад, ки метавонад нақши калидии худро дар рушди нишондиҳандаҳои макроиқтисодии ҷумҳурӣ иҷро намояд¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ».
28.12.2023 ш. Душанбе.

Самаранокии рушди иқтисоди дар ҳолати ММД:

Самаранокии рушди иқтисодӣ бевосита бо ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳоли муқаррар карда мешавад. Дар соли 2023 ММД ба ҳар сари аҳоли нисбат ба соли 2000 наздик ба 41 маротиба афзоиш ёфт. Агар дар соли 2000 ММД ба ҳар сари аҳоли наздик 300 сомони ро ташкил карда бошад, ин нишондод дар соли 2023 тақрибан ба 12380 сомонӣ баробар шуд. Муқоисаи ин рақамҳо аз он гувоҳӣ медиҳад, ки баъд аз ба даст овардани сулҳу ваҳдати миллӣ бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, таъмини рушди иқтисодии мамлакат давом карда, сатҳи зиндагонии мардум баланд шуда истодааст¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ». 28.12.2023 ш. Душанбе.

3. Таъсири нишондиҳандаҳои самаранокии иқтисоди миллӣ:

- Барои баҳодиҳи самаранокии иқтисодии истеҳсолот нишондиҳандаҳои конкретие зарур мебошад, ки таъсири омилҳои гуногунро ба чараҳои истеҳсолот инъикос карда тавонанд. Зимни баҳодии самаранокии иқтисодии истеҳсолот хусусиятҳои хоси онро, ки ба натиҷаҳои ниҳонии истеҳсолот таъсир мерасонанд, ба инобат гирифтани лозим аст¹.

1. Ҳақимов Ҳ.А. Иқтисоди миллӣ: асосҳои беҳатарӣ ва рақобатпазирӣ. Воситаи таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2007. - 488 с.

Нишондиҳандаҳои арзишӣ:

Аҳамияти баҳисобгирӣ ва иқтисодӣ дошта дар тараққиёти муносибатҳои молӣ-пулӣ иштирок мекунанд, ки дар ин ҷо маҳсулоти истехсолшуда ба сифати мол дар бозор баромад мекунад. Ба сифати нишондиҳандаҳои арзишӣ пеш аз ҳама даромади умумӣ, даромади соф, фоида ва дараҷаи даромадноки истифода мешавад.

Барои муайян намудани ин нишондиҳандаҳо бояд нишондиҳандаи маҳсулоти умумӣ ва маҳсулоти молиро низ бояд донист.

Маҳсулоти умумӣ – ин ҳамаи маҳсулоти бавучудовардашуда дар давоми вақти муайян бо ифодаи пулӣ.

Маҳсулоти молӣ бошад маҳсулоти фурӯхташуда мебошад, ки дар тамоми нуқтаҳои бафурӯшбарори фурӯхта шудааст¹.

1. Тағоев Ч.Ҳ. Асосҳои микромолиякунонӣ

(Воситаи таълим). – Душанбе: «Ирфон», 2006. -144 с.

✓ *Даромади умумӣ* (ДУ) ин фарқи байни арзиши маҳсулоти умумӣ (МУ) ва хароҷотҳои материалӣ (ХМ) мебошад, ки бо чунин формула муайян карда мешавад: $ДУ = МУ - ХМ$.

✓ *Даромади соф* (ДС) - аз фарқияти байни арзиши маҳсулоти умумӣ (МУ) ва арзиши аслии маҳсулот (Аа) муайян карда мешавад:

яъне $ДС = МУ - Аа$;

Ҳаҷми *даромади софро* (ДС) низ ҳангоми аз арзиши даромади умумӣ (ДУ) тарҳ намудани ҳаҷми музди меҳнат (Мм) низ муайян карда мешавад:

$ДС = ДУ - Мм^1$;

Фоида ва дараҷаи даромадноқӣ:

Фоида (Ф) низ яке аз нишондиҳандаи муҳимтарини иқтисодӣ ба ҳисоб рафта ҳамчун фарқи байни даромад аз фурӯши маҳсулот (ДФМ) ва арзиши аслии пурра (Аап) муайян карда мешавад: $\Phi = \text{ДФМ} - \text{Аап}$;

Дараҷаи даромадноқӣ (Дд) ҳангоми тақсим намудани фоида (Ф) ба арзиши аслии пурра (Аап) бо % муайян карда мешавад: $\text{Дд} = \Phi / \text{Аап}^1$.

Ба ҳмагон маълум аст, ки ҳаҷми буҷети Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2024 ба 46,9 млрд баробар шудааст. Ин ниҳшондиҳанда нисбат ба соли гузашта яъне 2023 - 1,8 млрд зиёд гаштааст. Инчунин ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 154,3 млрд. сомонӣ баробар гардид, ки нисбат ба соли 2023 - 22,6 млрд. сомонӣ зиёд мебошад¹.

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», 28.12.2023.

Адабиёти истифодашуда:

1. Государственное регулирование национальной экономики: учебное пособие /Е.В. Харченко, Ю. В. Вертакова. -5-е изд., перераб. И доп. – М.: КНОРУС, 2011. -328 с
2. Қодиров Ш.Ш. Назарияи иқтисодӣ: иқтисоди миллӣ ва иқтисоди ҷаҳонӣ: Китоби дарсӣ –Душанбе: Амри илм, 2001. -134 с.
3. Национальная экономика: Учебник /Под. ред. Общ. ред. Р.М. Нуреева. –М.: ИНФРА-М, 2009.
4. *Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ»*. 28.12.2023 ш. Душанбе.
5. Тағоев Ҷ.Ҷ. Асосҳои микроиқтисодиёт (Воситаи таълим). – Душанбе: «Ирфон», 2006. -144 с.
6. Ҳақимов Ҷ. А. Ташкили идораи иқтисоди миллӣ. Василай таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2005. - 416 с.
7. Ҳақимов А.Ҷ., Шодиева Т.Г., Каримова М.Т., Қодиров Д.Б., Муминова Ф.М. Иқтисод ва идоракунии минтақа: Китоби дарсӣ. – Душанбе: Деваштич, 2002. – 276 с.
8. Ҳақимов Ҷ.А. Иқтисоди миллӣ: асосҳои беҳатарӣ ва рақобатпазирӣ. Воситаи таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2007. - 488 с.
9. Ҳақимзода А., Рачабов Қ. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ. Китоби дарсӣ.- Душанбе «Ирфон», 2009. - 467 с.
10. Исайнов Ҷ.Р. Иқтисоди миллӣ: китоби дарсӣ,-Душанбе Ирфон, 2018с, 548с.

ТАШАККУР БА ДИҚҚАТАТОН!